

ΠΑΛΑΙΟΛΙΘΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ ΣΤΟΝ ΙΟΝΙΟ ΧΩΡΟ ΚΑΤΑ ΤΗ ΔΕΚΑΕΤΙΑ ΤΟΥ '60

Με ειδική αναφορά στη Σπηλαιότητα Γράβα
Αγίου Ματθαίου Κέρκυρας

Αύγουστος Σορδίνας, Ph.D.

Έχω λόγους να θεωρώ τον εαυτό μου ευδαίμονα, διότι η θεά Τύχη μου στάθηκε πολλές φορές ιδιαίτερα αγαθή, ιδίως στις περιπτώσεις εκείνες που οι έρευνες στην πραγματικότητα ήταν τυφλές περιπλανήσεις σε αρχαιολογικά *terrae incognitae*. Αναμφισβήτητα με γοητεύει η εξερεύνηση και ανακάλυψη περισσότερο από τη στατιστική και τις αναγκαίες, βέβαια, αναλύσεις του έργου άλλων.

Με παλμούς συγκίνησης θυμάμαι τέτοιες περιπλανήσεις στα τροπικά δάση της Δυτικής Αφρικής, στα χνάρια της ντόπιας Μέσης Παλαιολιθικής (Sangoan). Το ίδιο στις ανατολικές πλαγιές των Άνδεων, ψηλαφώντας ακόμα ανεξιχνίαστες προϊστορικές μετακινήσεις (San Agustín). Πολύ πιο έντονες συγκινήσεις όμως με διακατείχαν ανακαλύπτοντας την Παλαιολιθική στην Κέρκυρα, την προσφιλή μου γενέτειρα, και στις μικρονησίδες στον περίγυρό της.

1. Είσοδος της
βραχοσκεπής Γράβας,
Αγ. Ματθαίου.

Ανακαλύψεις επιφανείας

Πολλές δεκάδες θέσεων εντοπίστηκαν για πρώτη φορά και εκατοντάδες πυριτολίθων συλλέχθηκαν και χαρτογραφήθηκαν συστηματικά. Αμέσως μετά τη σχεδιαγράφιση, τη μελέτη και τις μετρικές αναλύσεις (Sordinas 1969: 415) το υλικό παραδινόταν στην Η' Αρχαιολογική Εφορεία.

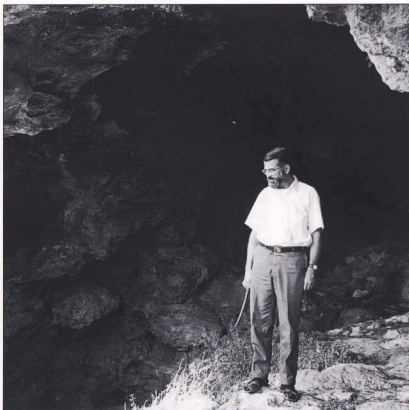
Οι αναλύσεις αυτές σαφώς κατέδειξαν ότι τα περισσότερα ευρήματα είναι αντιπροσωπευτικά της Μεσογειακής Μέσης Παλαιολιθικής (Levallois-Mousterian Circum Mediterranean Cultures), τεκμηρίωσαν δε την ευρύτατη χρήση της διαγνωστικής Levallois-Μουστερίας Τεχνολογίας. Μεταξύ άλλων, οι αναλύσεις αυτές επέτρεψαν τη διαπίστωση ότι το σημερινό νησί της Κέρκυρας απετέλεσε αναπόσπαστο μέλος της ηπειρωτικής Ελλάδας σε χαμηλές θαλάσσιες στάθμες κατά τις εξάρσεις της παγετώδους Würm, ιδίως στη δεύτερη φάση της (Sordinas 1983: 335-344).

Επιμελέστατη σύνοψη και ερμηνεία των ανακαλύψεων και διαπιστώσεων αυτών παρέχεται σε άρθρο του αρχαιολόγου Δρος Κ. Ι. Σουμέρεφ (1976: 87-114), συνοδευόμενο και από εκτενή βιβλιογραφία.

Την ίδια περίοδο έρευνες επιφανείας πραγματοποιήθηκαν σε διάφορα άλλα νησιά του Ιονίου χώρου (Σορδίνιας 1993: 23-32). Αυτά όμως ανάγονται σε άλλη συζήτηση.

Σηπλαιώδης βραχοσκεπή Ύστατη Παλαιολιθικής στη Γράβα, Αγίου Ματθαίου, Κέρκυρα

Κατά τη διάρκεια των ανωτέρω ερευνών, τον Μάιο 1966, εντοπίσαμε παλαιολιθικό σταθμό in situ μέσα στη Γράβα Αγίου Ματθαίου. Πρόκειται περί άλλοτε εκτεταμένης βραχοσκεπής, της οποίας όμως η οροφή έχει υποστεί σταδιακή διάβρωση και ογκώδεις κατακρημνίσεις. Σήμερα η Γράβα έχει οριζόντιο βάθος 18 μ., με δάπεδο οικησης (occupation floor) τώρα περίπου 5 x 14 μ., αν και έχει και αυτό υποστεί έντονη διάβρωση και πτώσεις. Από εδώ η θέα (αν και μόνο 40 μ. πάνω από τη σημερινή επιφάνεια της θάλασσας) εκτείνεται απεριόριστη προς όλο το νότιο μέρος του σημερινού νησιού της Κέρκυρας. Πρέπει δε να τονιστεί ότι κατά τους παλαιολιθικούς χρόνους, ιδίως κατά τις εξάρσεις Würm, ο ζωτικός χώρος που ελεγχόταν από τη Γράβα ήταν πολύ εκτενέστερος λόγω της χαμηλής στάθμης των τότε θαλασσών. Με άλλα λόγια, η Γράβα αποτελούσε πρώτης τάξης ορμητήριο κυνηγιών και τροφοσυλλεκτών με προσβάσεις στους πεδινούς χώρους όλης της σημερινής ντοπίας Κέρκυρας και πολλών εκτάσεων που τώρα καλύπτει η σύγχρονη θάλασσα. Η γεινίαση του παλαιολιθικού αυτού σταθμού με

2. Βραχοσκεπή Γράβα, όπου εμφανίζεται το δάπεδο κατοίκησης (επάνω στο οποίο βρίσκεται ο αρχαιολογικός).

τη μεγάλη πηγή του Γαρδικιού δεν είναι, βέβαια, τυχαία. Οι παλαιολιθικοί κυνηγοί ελέγχανε την πηγή, όπως ακριβώς και το μεσαιωνικό οχυρό πολύ αργότερα.

Οι τότε αρχαιολόγοι της Η' Εφορείας, κ.κ. Γ. Δοντάς και Π. Καλλιγιάς, μου επέτρεψαν την ανασκαφή της Γράβας με προσωπικό της Εφορείας. Το υλικό μεταφέρθηκε στο Αρχαιολογικό Μουσείο Κέρκυρας.

Λόγω της επικείμενης αναχώρησής μου για το εξωτερικό, μόνο η υπερκείμενη διάστρωση του κατοικημένου χώρου ανασκάφη. Όμως, κάτω από το ανασκαφέν στρώμα, και εμπρός από τη σημερινή Γράβα, και κάτω από αλληπαλλήλες βραχοπτώσεις, υπάρχουν χαμηλότερες αναποθέσεις της βραχοσκεπής (Talus), όπως ήταν κατά τις πρώτες φάσεις της Würm. Εδώ μια εις βάθος ανασκαφή μπορεί να προσφέρει ικανοποιητική στρωματογραφία. Το ανασκαφέν δάπεδο έχει απολιθωθεί σε σκληρό ερυθρόφαιο πέτρωμα (ossiferous breccia), που εμπεριέχει τα κατάλοιπα των παλαιολιθικών κατοίκων της Γράβας, πυριτόλιθους και πολλά οστά των θηραμάτων τους.

Παλαιονανίδα

Λεπτομερής κατάλογος δημοσιεύτηκε στο *Balkan Studies* (Sordinas 1969: 393-424). Κυριαρχούν Ιππίδες διαφόρων μεγεθών, Βοσειή και ενδιά-

φερόντως ο *Bos primigenius* (προσδιορισμό που ευγνωμόνως οφείλω στον Ε. Higgs). Επίσης οστά από κόκκινο ελάφι, πλατόνι, ζαρκάδι, αγριόχοιρο, λαγό, αλεπού, ύαινα, ασβό, νυφίτσα, τρωκτικά και ερπετά, κοχλίες ξηράς και θάλασσας καθώς και κτενίδες, πάλι από τις ακτές. Επίσης αναγνωρίσαμε και οστά σχετικά μεγάλων πουλιών.

Από οικονομικοτεχνικής πλευράς είναι ενδιαφέρον ότι τα διαφοροτάτα αυτά είδη επιμαρτυρούν διαφοροτάτες μεθόδους θήρας και συλλογής. Πλην της θήρας αυτής καθ'εαυτήν, θα χρησιμοποιήθηκαν και πανίδες, πιθανόν δίχτυα και καλάθια και άλλα τεχνικά μέσα.

Τεχνολογία

Εξορύχθηκαν 870 πυριτόλιθοι, από τους οποίους ο μεγαλύτερος αριθμός είναι προϊόντα κατεργασίας (debitage). Επιπρόσθετα, εκατοντάδες μικρών απολειπτημάτων συλλέχθηκαν σε ξεχωριστούς οσμούς.

Διακρίνουμε πυρήνες ή άμορφες φολίδες ακατέργαστες και κατεργασμένες (εικ. 1: 1-2), ξέστρα σε πυρήνες (nosed scrapers) (εικ. 1: 2), ξέστρα σε λεπίδες (εικ. 2: 1-4, 3-5), ξέστρα κατεργασμένα πλευρικά και τερματικά (end- and side-scrapers) (εικ. 2: 1-3), ξέστρα δουλεμένα αμφίπλευρα (εικ. 3: 3-4), αιχμές σε λεπίδες (εικ. 3: 6), καθώς και ασύμμετρος αιχμηρούς κοπήρες σε άμορφες φολίδες, όπως τα μαγαριδία της Αζιλίας (Pfeiffer 1963: 140), και πολλές γλυφίδες ωριμιάς τεχνολογίας, των οποίων οι πιο ενδιαφέρουσες είναι ευμεγέθεις διόδρες γωνιώδεις σμίλες (Dyhdral Angle Burins) (εικ. 1: 1, 2: 9: 3: 1-2), γλυφίδες σε πυρήνες (εικ. 1: 2), γωνιώδεις γλυφίδες σε φολίδες (Angle Burins) (εικ. 2: 5-8) και άλλοι κατεργασμένοι πυριτόλιθοι.

Πρέπει να τονιστεί πως απαντώνται και πολλά εργαλεία σύνθετα (π.χ. ξέστρα και γλυφίδες) (εικ. 1: 2: 3: 1).

Ο διαγνωστικός τύπος της Γράβας όμως είναι μικρές λεπίδες με επεξεργασμένη ράχη (Backed bladelets) (εικ. 4: 1-17), πολλές από τις οποίες είναι επιπλέον δουλεμένες σε αιχμές (εικ. 4: 9, 11-14), εκ των οποίων μερικές φέρουν μίσχο (εικ. 4: 8, 9) και ημισελήνοειδείς αιχμές (Lunates) χαρακτηριστικότετα κατεργασμένες και στις δύο πλευρές (εικ. 4: 15-17). Θα απαντήσω στο θέμα αυτό πιο κάτω. Για τώρα απλά τις συγκρίνω με την κλασική "Επιγραβέττια" τυπολογία. Βρέθηκαν και άλλα εργαλεία, όπως π.χ. οστά που είχε χρησιμοποιηθεί για λείανση (Polisher), και άλλο επεξεργασμένο σε μακροσκελές βλήμα κυλινδρικής τομής (εικ. 4: 19) με πολλές εγχαράξεις, όμοιες με εκείνες που σε εθνογραφικές περιπτώσεις χρησιμοποιήθηκαν για τη συγκράτηση θηρευτικού δηλητηρίου.

Διακόσμηση

Βρέθηκε οστέινη χάντρα (εικ. 4: 18) με αμφίπλευρη κωνική διάτρηση (Hour-glass). Πανομοιότητες χάντρες εντοπίστηκαν στην Καστίτσα Ισπανιών.

Επίσης βρέθηκαν δύο πλακίδια με κατάλοιπα ώχρας.

Συμπεράσματα και προοπτικές

Αναμφισβήτητα, τα πλέον διαγνωστικά εργαλεία της Γράβας είναι οι γραβέττες Backed bladelets και Lunates μικρολιθικού μεγέθους.

Στο σημείο αυτό ες μου επιτραπών μερικές προοπτικές. Εκ των πολλών δεδομένων του Βαλκανικού ορεινού όγκου μπορεί να διατυπωθεί ότι η Γραβέττια οικονομία επιβίωσης επί γλιετροί (Επιγραβέττια). Συνυπάρχει επί μακρά χρονικά διαστήματα με μεγάλο αριθμό αιγώνων, τραγελάρων και αγριοκάτσικων όλων των υποειδών, όπως π.χ. στη Γράβα, το Ραχούλι Επρωπαικής (προσωπικές αδημοσίευτες τεκμηριώσεις σκληρού λατυποπαγούς με οστά αγριοκάτσικων και λεπίδες) και τα γνωστά συμπεράσματα των Higgs, Bailey και συνεργατών τους. Αναμφισβήτητα βρισκόμαστε στο τέρμα της Ύστερης Παλαιολιθικής. Πιστεύω ότι έχουμε προ οφθαλμών μια επιγραβέττια οικονομία αγριοκάτσικων με τάσεις εξημέρωσης. Βρισκόμαστε στο κατώφλι της μεταστροφής στην τμηματική τουλάχιστο, και ακόμη ακέραιο, οικόσπη κτηνοτροφία μέσα στον βαλκανικό χώρο. Οι μακρές αυτές συνέχειες γίνονται κάθε μέρα και πιο γνωστές, επιβεβαιώνονται δε – για να αναφέρω μικρό μόνο παράδειγμα από την αντίπερα της Κέρκυρας ορεινή Αλβανία – από την επιβίωση πολλών επιγραβέττιων στοιχείων (ιδίως backed bladelets και lunates) σε καθαρά νεολιθικά στρώματα (Korkuti and Petruso 1993: 707, σχ. 3).

Μια τέτοια προοπτική θα είναι και η μέγιστη υπηρεσία που θα προσφέρει η Ύστερηπαλαιολιθική και Μεταπαλαιολιθική Αρχαιολογία.

Εκ των πραγμάτων είμαι πεπεισμένος ότι δεν δικαιολογείται πια η άποψη πως η εξημέρωση των αιγοπροβάτων έλαβε χώραν ενωρίς στην Ανατολία και τα βουνά του Ζάγκρου από όπου και διαδόθηκε προς Δυσμιάς. Τα σημερινά δεδομένα – και ιδιαίτερα η αφωνία της σχετικής πανίδας – δείχνουν πως τα ορεινά Βαλκάνια διαδραμάτισαν εχέγυρο και σημαντικό ρόλο στην αυτόχθονη εξημέρωση των αιγοπροβάτων και την εμπέδωση μόνιμων οικισμών, που κατέληξε στην εμφάνιση μιας αυτόχθονης, ατάρκου τροφωπαγωγικής Νεολιθικής.

Paleolithic Research in the Ionian Region During the 1960's: the Grava Rock Shelter of Hagios Matthaïos, Kerkyra

A. Sordinas

The Paleolithic research in the area of the Ionian Islands revealed an Epigravettian wild goat economy, showing tendencies of domestication. We stand on the threshold of the partial, at least, and still aceramic domesticated cattle-breeding in the Balkans. These scattered, limited sequences become better known everyday and are confirmed by the survival of many Epigravettian elements (especially backed bladelets and lunates) in purely Neolithic layers (fig. 3), to mention only a small example from the mountains of Albania across Kerkyra. Such a perspective would be the greatest service that the Late and Post-Paleolithic Archaeology could offer.

A Paleolithic station was located in May 1966 in Grava of Hagios Matthaïos, a former extensive rock shelter, the roof of which has suffered precipitations.

Βιβλιογραφία

- Korkuti, M. and Petruso, K., "Archaeology in Albania", *American Journal of Archaeology*, v. 97/4: 703-743, 1993.
Pfeiffer, J. E., *The Search for Early Man*. New York: American Heritage 1963.
Σούρινας Α., "Σχετικά με την Προ-ελληνική Κέρκυρα", *Δελτίο της Αναγνωστικής Εταιρείας Κέρκυρας*, αρ. 13: 87-114, 1976.
Sordinas, A., "Investigations of the prehistory Corfu during 1964-1966". *Balkan Studies*, v. 10/2: 393-424, 1969.
Sordinas, A., "Quaternary shorelines in the region of Corfu and adjacent islets, Western Greece", in Masters, P.M., and Fleming, N.C. (Eds.), *Quaternary Coastlines and Marine Archaeology*. New York: Academic Press, 1983.
Σούρινας Α., "Νέον εργαλείο πρωματτικής τυπολογίας επί Ζακύνθω", εις Πρακτικά Α' Συνεδρίου Ζακύνθιας Μελέτης. Ο Όμιλος της Ζακύνθου από την Αρχαιότητα μέχρι το 1953. Μπουκόκης-Λαγοπέττι Ο.Ε., Αθήνα 1993.